

VILÁG- TÖRTÉNET

15. (47.) évfolyam 2025. 1.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **BENCZE ANDRÁS**
OROSZ BIRODALOM – GYENGE BIRODALOM?
- **HOPKA ZOLTÁN**
AZ OSZTRÁK–MAGYAR MONARCHIA GYARMATOSÍTÓ
TÖREKVÉSEI
- **CSEPREGI JANKA JÚLIA**
MODERNIZÁCIÓ VAGY GYARMATOSÍTÁS?
- **CLEMENS WIRLEITNER**
KÍNAI KULIK BEHOZATALA AZ OSZTRÁK–MAGYAR
MONARCHIÁBA
- **BALOGH ÁDÁM TIBOR**
BEVÁNDORLÁS ÉS KOLONIZÁCIÓ A BRAZÍLIAI EGYESÜLT
ÁLLAMOKBAN
- **CSAPLÁR-DEGOVICS KRISZTIÁN**
EGY KOLONIALISTA VADÁSZ A SZOCIALISTA
MAGYARORSZÁGRÓL
- **SZEMLE**
DEMETER GÁBOR, NAGY BÉLA, GREGOSITS GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Lovaš Eldina, Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Paradigmaváltás a magyar történetírásban – a kolonializmus kutatás jelene (Csaplár-Degovics Krisztián)	1
<i>Tanulmányok</i>	
Bencze András: Orosz Birodalom – gyenge birodalom? Orosz gyarmatosítás Észak-Amerikában	5
Hopka Zoltán: Az Osztrák–Magyar Monarchia gyarmatosító törekvései	23
Csepregi Janka Júlia: Modernizáció vagy gyarmatosítás? A bosznia-hercegovinai kolonizáció értelmezései	41
Clemens Wirleitner: Kínai kulik behozatala az Osztrák–Magyar Monarchiába. Viták és esetek	69
Balogh Ádám Tibor: Bevándorlás és kolonizáció a Brazíliai Egyesült Államokban. Az osztrák Kereskedelmi Minisztérium 1910. évről szóló beszámolójának tükrében	83
Csaplár-Degovics Krisztián: Egy kolonialista vadász a szocialista Magyarországról. Kelet-Afrika felfedezése a hidegháború idején	113
<i>Műhely</i>	
Gazdik Dániel: Az Erzurumi vilajet a 19. század végén. Egy határvidék az Orosz Birodalom geopolitikai és esztörténeti gondolkodásában	149
<i>Szemle</i>	
Szerbia földrajza (Demeter Gábor)	161
Háborúk atlasza. Modern kor, 16–18. század (Nagy Béla)	165
A portugál történelem nagy csatái (Gregosits Gábor)	168

Orosz Birodalom – gyenge birodalom?

Orosz gyarmatosítás Észak-Amerikában

A kolonializmus kutatás kevésbé vizsgált tárgya Oroszország. Az orosz államot ritkán tekintik gyarmatosítónak, annak ellenére, hogy több mint száz éven keresztül az Orosz Birodalom rendelkezett tengerentúli gyarmatokkal, elsősorban Alaszka területén, illetve 1812–1849 között Kaliforniában is.¹ Jelen tanulmányban arra teszek kísérletet, hogy Jason C. Sharman, a Cambridge-i Egyetem kutatójának írása alapján bemutassam Oroszország gyarmati politikáját. 2019-es munkájában, amely magyarul ugyanabban az évben jelent meg *A gyengék birodalmi* címmel,² Sharman arra tett kísérletet, hogy bebizonyítsa: a kora újkorban végbement katonai forradalom nem járult hozzá ahhoz, hogy a klasszikus gyarmatosító államok sikeresen uralmuk alá hajtssák a Föld jelentős részét. Azt vizsgálta, hogy ha nem a katonai forradalom, akkor mi volt az, ami elősegítette a nyugat-európai államok „sikerét”.

Tanulmányom három nagyobb egységre tagolódik. Először az oroszok amerikai gyarmatosításának historiográfiáját mutatom be röviden, hogy ábrázoljam, a különböző időszakokban miként tekintettek az egyes kutatók az oroszok gyarmatosító politikájára. Ezt követően azokról az elméleti megközelítésekről írok, különösképpen Sharman elméletéről, amelyek alapján a harmadik részben ismertetem az orosz állam amerikai gyarmatosító politikáját.

Orosz-Amerika és az orosz gyarmatosítás historiográfiája

Orosz-Amerika történetének kutatása már a 19. század elején kezdetét vette. Ezen időszakból kiemelendő Kirill Tyimofejevics Hlebnyikov, aki az Oroszországi-Amerikai Társaság (továbbiakban: OAT) alkalmazottjaként megfordult Amerikában. Az ott gyűjtött információi és tapasztalatai alapján több könyvet is megjelentetett, miután 1832-ben hazatért. Ilyen például az Alekszandr Andrejevics Baranovról készült írása,³ amelyben kifejti, hogy ő maga nem történész, és célja csupán annyi, hogy anya-

* A szerző a Magyar Vállalat- és Menedzsmenttörténeti Társaság kutatója, az ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskolájában (ruszisztikai program) doktorált.

1 A később, a 19. század második felében megszerzett közép-ázsiai területeket sem szabad elfelejteni. Ezt a területszerzést több szerző is gyarmatosításnak tekinti. Részletebben lásd: Szálkai, 2021.

2 Sharman, 2019.

3 Хлебников, 1835.

gokat őrizzen meg a jövő kutatóinak. Írásait mégis történeti forrásokat bemutató munkáknak lehet tekinteni, bár fontos, hogy kellő forráskritikával olvassuk azokat.⁴ A 19. század második felétől már történeti munkák is megjelentek: Vlagyimir Antyipovics Potyehin például 1859-ben Fort Rosstról írt *Ross település* címmel.⁵

A 19. század folyamán megjelent írások ellenére⁶ nem állítható, hogy Orosz-Amerika története központi téma lett volna a kor kutatói körében. Ezt bizonyítja, hogy az időszak egyik kiemelkedő történésze, Vaszilij Oszipovics Kljucsevszkij sem foglalkozik az oroszok amerikai tevékenységével *Előadások az orosz történelemről*⁷ című munkájában, mivel nem tekintette az orosz kolonizációs tevékenység részének az amerikai területeken való megjelenést. Fontos azonban kiemelni, hogy a 19. század végi és 20. század eleji orosz történészek „kolonizáció”-fogalma eltér attól, amit a nyugat-európaiak gyarmatosításnak neveznek.⁸ Jelen tanulmány terjedelme nem teszi lehetővé, hogy bővebben kitérjek ennek a kérdésnek a tárgyalására, annyit viszont mindenképpen érdemes kiemelni, hogy míg nyugat-európai értelemben „a kolonizáció a hatalomszerzés folyamatához tartozik, amelynek során a telepes a kolonizáló csoportból a gyarmatosított földre megy”,⁹ addig Oroszországban a Kljucsevszkij-féle értelemben vett kolonizáció egyfajta „látens hospesmozgalom volt”.¹⁰

Az 1917 utáni forradalmi időszakban egészen Sztálin haláláig háttérbe szorult Orosz-Amerika kutatása, annak ellenére, hogy Sztálin utasításba adta az oroszok amerikai tevékenységével kapcsolatos anyagok felkutatását. 1927-ben Alekszandr Pavlovics Szerebrovszkij mérnök még az Egyesült Államokat is felkereste, de nem járt sikerrel. 1936-ban Gleb Anatoljevics Boncs-Oszmolovszkij néprajzkutató-régész sajnálatát fejezte ki Sztálinnak, hogy még mindig nem sikerült rekonstruálni az oroszok gyarmatosítási történetét.¹¹

A második világháborút követően, valamint az 1950-es évek elején megújultak az ilyen irányú kutatások. Az 1940-es évek végétől kezdve jelentek meg Alekszej Vlagyimirovics Jefimov munkái: 1947-ben *Amerika felfedezése Oroszország által*,¹² egy évre rá pedig *A csendes-óceáni orosz expedíciók történetéből. A 18. század első fele*¹³ címmel. Kezdetben Jefimov Amerika történetével és historiográfiájával foglalkozott, majd ezt követően kezdte el kutatni Orosz-Amerika történetét. Sztetlana Grigorjevna Fjodorova már a kandidátusi értekezésében is (amelynek témavezetője Jefimov volt) kifejezetten Orosz-Amerika történetét választotta témájául.

4 Bencze, 2019.

5 Потехин, 1859.

6 Jelentős részük ma már elérhető az Elnöki Könyvtár internetes oldalán: <https://www.prilib.ru/collections/683516>.

7 Kljucsevszkij, 1983.

8 Szálkai, 2021. 7–11.

9 Etkind, 2015. 159.

10 Bebesi, 2010. 28.

11 Grinëv, 2010. 267–268.

12 Ефимов, 1947.

13 Ефимов, 1948.

1971-ben az értekezés könyv formájában is megjelent (*Alaszka és Kalifornia orosz lakossága: 18. század vége – 1867*), amelyet később újra kiadtak.¹⁴

Jefimov másik tanítványa, Nyikolaj Nyikolajevics Bolhovityinov a 20. század második felének és a 21. század első évtizedének egyik meghatározó kutatója. Fő kutatási területe az Egyesült Államok, azon belül is az orosz–amerikai kapcsolatok története. Ennek részeként foglalkozott Orosz-Amerikával, valamint az oroszok amerikai politikájával. Számtalan tanulmánya, forráskiadványa és monográfiája közül a szerkesztésében 1997-ben megjelent *Orosz-Amerika története* című könyvet kell kiemelni. Bolhovityinov és szerzőtársai nem kisebb feladatra vállalkoztak, mint hogy összefoglalják Orosz-Amerika történetét a kezdetektől egészen Alaszka eladásáig. A három kötetből álló kiadvány első része (*Orosz-Amerika megalapítása*) az 1732-es eseményekkel kezdődik, amikor a dán származású Vitus Bering és orosz társa, Alekszej Iljics Csirikov útnak indult az első kamcsatkai expedícióra. A második kötet az 1799–1825 közötti időszakot fogja át, a harmadik pedig az 1825-től 1867-ig terjedő évek történetét dolgozza fel.¹⁵ Az összefoglalás jelentőségét nemcsak komplexitása adja, hanem az is, hogy az Orosz-Amerika történetével foglalkozó jelentősebb történészek együttműködésének eredménye. Többek között részt vett benne Andrej Valterovics Grinyov és Alekszej Alekszandrovics Isztomin is. Utóbbi fő kutatási területe Orosz-Kalifornia, így Fort Ross története, az oroszok és a helyi őslakosok, illetve a spanyolok közötti kapcsolatok. Isztomin kiadott egy két-kötetes forrásgyűjteményt is Orosz-Kalifornia történetéről.¹⁶ Grinyov művei között is találunk átfogó írásokat, mint például *Alaszka a kétfejű sas szárnyai alatt*,¹⁷ valamint angolul megjelent egy háromkötetes monográfiája Orosz-Amerika történetéről.¹⁸

A gyengék birodalmai

J. C. Sharman elméletének részletesebb bemutatása előtt fontosnak tartom, hogy röviden vázoljam azt a módszertani hátteret, amely keretein belül a gyarmatosítást értelmezem. Nem teszek ugyanakkor kísérletet arra, hogy egy általános definíciót állítsak fel, csupán azokat a főbb pontokat emelem ki, amelyek alapján értelmezem az oroszok amerikai kontinenst érintő gyarmati politikáját. A hagyományos felfogás szerint a gyarmatok a tengereken túl helyezkednek el, emiatt nincsen területi érintkezésük az anyaországgal. A gyarmatok ebben az értelemben nyersanyagforrások voltak, de egyúttal felvevőpiacok is.¹⁹ Andrej Grinyov viszont megkülönböztette a belső és a külső gyarmatosítást. Az előbbi szerinte a lakatlan területek betelepítését és megmunkálását jelenti (ez tulajdonképpen az a kolonizáció, amiről Klju-

14 Федорова, 1971, illetve Федорова, 2011.

15 Болховитинов, 2021.

16 Истомина, 2005.

17 Гринёв, 2016.

18 Grinёv, 2018, 2020, 2022.

19 Szálkai, 2021. 8.

csevszkij is írt), míg utóbbi az új telepek létrehozását az ország határain túl.²⁰ Böröcz József és Mahua Sarkar megfogalmazásában: „A gyarmatosítás mint a birodalmi államvezetés elve és a kapitalista terjeszkedés hatékony stratégiája, amely a világ más társadalmi, sőt régiói erőforrásainak tartós kisajátítását jelenti a gyarmatosító társadalom javára, és amelyet egy bonyolult ideológiai igazoló apparátus támogat, par excellence modern, nyugat-európai találmány, s a 15. századtól kezdődően jelent meg.” Az idézett szerzőpáros tizenegy „folyamatot”, „jellemzőt” említ: 1. a nyugati felfedezőik hódítás, népiertás, a helyi politikai erők alávetését követően telepedtek le adott földterületen, 2. a tudományos felfedezések azt szolgálták, hogy könnyebben ki tudják sajátítani a helyi erőforrásokat, 3. bennszülött munkaerő alkalmazása, 4. az őshonos iparágak tönkretétele, így függő helyzetbe hozva az őslakosokat az európai áruktól, 5. kereskedelmi háromszög létrejötte Európa, Amerika, Afrika között, 6. infrastrukturális fejlesztések, az európai adminisztráció és közigazgatás bevezetése, 7. rabszolgamunkások behozatala és alkalmazása, ami „pufferpopulációt” eredményezett a helyiek és a gyarmatosítók között, 8. oktatással létrehozott „kollaboráns gyarmati elit”, 9. felsőbbrendűség, a „felvilágosult európai” és az elmaradott helyiek szembeállítás, 10. a gyarmati lakosság felhasználása más gyarmati területeken való konfliktusokban, valamint 11. a gyarmati társadalom Európába történő bevándorlásának megakadályozása.²¹

Isztomin a gyarmatosítás öt különböző típusát különböztette meg az Újvilágban: 1. a „klasszikus, spanyol gyarmatosítás”, amelynek jellemző vonása az őslakosok nagyszámú megmaradása mellett a helyiek gyarmati kizsákmányolása, valamint munkára kényszerítése; 2. az első típushoz hasonló folyamat, amely szintén a spanyol gyarmatosításra volt jellemző, amikor már egy missziós-gyarmati társadalom keretén belül vitték véghez a gyarmatosítást Paraguayban és Kaliforniában; 3. a gyarmatosító lakosság keveredik a helyi lakosokkal, ezt főleg Ausztráliában vagy Új-Zélandon lehetett megfigyelni; 4. ültetvényes-rabszolga típus, amikor az Afrikából behurcolt rabszolgákat ültetvényeken dolgoztatták, mint például Brazíliában vagy az Egyesült Államok déli részén; 5. az a típus, amely francia Kanadára és Észak-Amerika szubarktikus és sarkvidéki területeire jellemző, valamint Orosz-Amerikára is.²²

Isztomin a következőképpen foglalta össze az ötödik típus jellemzőit Agranat 1957-es írása alapján: „Az észak-amerikai tajga- és tundrarégiókban élő őslakosokat nem hódítják meg és nem űzik el, hanem partnerekké válnak a szőrmekereskedelemben, néha szabad bérllői viszonyba kerülnek, valamint a missziós tevékenység tárgyát képezik. Ez bizonyára a legkedvezőbb változat [a gyarmattípusok közül] az őslakosok számára. Ennek alapja a természeti viszonyokból következik, amelyek nemcsak hogy kizárják vagy kis hatásfokúvá teszik a mezőgazdasági kolonizációt, hanem néha arra készítetik a gyarmatosító felet, hogy e területek minél jövedelmezőbb kiaknázása érdekében megakadályozza az ilyen kolonizációt.”²³

20 Гринёв, 2016. 33.

21 Böröcz–Sarkar, 2012. 229.

22 Истомин, 2023. 24–27.

23 Агранат, 1957. 136. Idézi: Истомин, 2023. 27.

Az idézetben valóban meg lehet találni az oroszok amerikai tevékenységének két fontos jellemzőjét: a helyi lakossággal való kooperációt, hogy maximalizálni tudják a szörmekereskedelemből származó bevételt; valamint hogy a terület természetföldrajzi adottsága nem tette lehetővé komolyabb mezőgazdasági tevékenység folytatását. A szöveg ugyanakkor arra is jó példa, miként értékelte a szovjet történetírás a gyarmatosítást. A korszak történészei úgy próbálták bemutatni az orosz állam gyarmatosító politikáját, hogy a spanyolokhoz, angolokhoz, franciákhoz és hollandokhoz (tehát a „kapitalista Nyugathoz”) képest az oroszok „emberbarátibbak”, „demokratikusabbak” voltak.²⁴ Ma már azonban az orosz történészek egy része is vitatja ezt az elméletet. Grinyov szerint az oroszok tevékenysége semmivel sem volt másabb sem Szibériában, sem Amerikában, mint a többi európai nemzeté.²⁵ Isztomin beszámol az Ilmena-szigeten történt incidensről.²⁶ Dmytryshyn pedig állítja, igaz, Szibéria esetében, hogy az oroszok még genocídiumot is hajtottak végre azon népek ellen, amelyek megtagadták a jaszak, a természetbeni adó beszolgáltatását.²⁷

Úgy vélem, az igazságnak valahol a két álláspont között kell lennie. Az oroszok teljes mértékben rá voltak utalva Amerikában a helyi lakosokra, emiatt olyasfajta elnyomást nem gyakoroltak, mint ami például egy ültetvényen jellemző volt. Ez azonban nem jelenti azt, hogy adott esetben nem voltak keménykezűek. Spanyol források szerint az is előfordult, hogy még az oroszok is elmenekültek, például 1817-ben egy Gregorio (Jegor) nevű férfi Fort Rossból.²⁸

Sharman 2019-ben megjelent könyvében arra tett kísérletet, hogy bebizonyítsa: az európai államok hosszú időn keresztül nemhogy nem domináltak a tengerentúli területeken, hanem éppen ellenkezőleg, kiszolgáltatott helyzetben voltak. A gyarmatosítást ugyan nem osztja külön korszakokra, de írása alapján három időszakot lehet megkülönböztetni. Az első, amikor a spanyol és a portugál konkvisztádorok megjelentek a 15–16. század fordulóján. A második időszakban már Anglia, Franciaország, valamint Hollandia a meghatározók a világ gyarmatosításában. Ebben a két időszakban – állítása szerint – az európai államok nem voltak képesek teljes mértékben a helyi lakosság fölé kerekedni. Amennyiben mégis sikerült (mint például a spanyol hódítóknak az aztékok felett), azt sem az úgynevezett katonai forradalomnak köszönhetik. A fordulópont a 18. század közepére tehető, amikor az addig alárendelt szerepben lévő európaiak átveszik a kezdeményezést, és a helyiek fölé kerekednek. Ekkor kezdődik az az időszak, amikor többek között az angolok, később a britek elkezdik kiépíteni a valódi gyarmatbirodalmukat.²⁹

Az említett katonai forradalom lényege abban áll, hogy az Európában zajló háborúk miatt az államok rákényszerültek, hogy fejlesszék a fegyverzeteiket, szervezettebb seregeket hozzanak létre. A katonai forradalomnak Michael Roberts sze-

24 Гринёв, 2016. 83.

25 Уо. 71–72.

26 Истомин, 2005. 271. № 41.; Болховитинов, 2021. том II. 232–233.

27 Dmytryshyn, 1980. 5.

28 Silva, 1990. 112.

29 Sharman, 2019. 47–113.

rint négy alapvető eleme van. Az első a taktika, a második a stratégia, a harmadik a hadsereg mérete, a negyedik pedig az államok fejlődése, ami lehetővé tette a modern katonaság fenntartását. Hasonlóan vélekedett Geoffrey Parker, aki viszont a taktika helyett a fegyverekre helyezte a hangsúlyt.³⁰ Velük szemben Sharman úgy véli, a katonai forradalomnak alig volt hatása az európaiak gyarmatosítására. Egyrészt az államoknak kevés befolyásuk volt az óceánokon túl harcoló egységekre; nem állami seregek, hanem helyi szövetségekre támaszkodó kalandorok (mint például Cortés vagy Pizarro) harcoltak, vagy állami rendelettel létrehozott társaságok emberei végezték el a katonai feladatokat.³¹ Az európaiak szerencséje abban rejlett, hogy míg a helyi államok érdekei a szárazföldre fűződtek, így ők voltak a „föld urai”, addig az idegenek érdekeit a tenger ellenőrzése, a tengeri útvonalak és a kikötők biztosítása jelentették, ezért ők voltak a „tengerek urai”. A két fél érdekszférájának különbözősége tette lehetővé, hogy elkerüljék a komolyabb katonai összecsapásokat.³²

Az európaiak kevésbé köszönhatték a fegyvereiknek a sikereiket, inkább a helyi konfliktusokat használták ki. A helyi lakosok első, kezdeti megdöbbenése a löfegyverekkel szemben hamar eltűnt, és sikeresen fel tudták venni a versenyt az idegenekkel.³³ Az odaérkezők nem az európai módszereket használták a távoli földeken; ezt jól mutatja, hogy 1500–1648 között Európában egy átlagos csatában 30–60 ezer fős sereg vett részt, és 150 ezer fős seregek álltak az államok rendelkezésére. Ezzel szemben Sharman szerint 1521-ben Cortesnek csupán 900 fős serege volt (kicsivel több, mint amennyit Ormos Mária említ).³⁴ Tenochtitlan bevételénél a létszám 70 ezer fő körüire emelkedett, de nem Spanyolországból hozták át a tengeren ennyi katonát, hanem az őslakosokat használta fel a konkvisztádor. Pizarro még ennél is kevesebb emberrel indult hódító útjára, 170 fő körüli sereggel.³⁵ A löfegyverek sem voltak annyira meghatározóak, mint általában elképzelik. A gyarmatokra általában nem képzett katonák érkeztek, így a löfegyverekkel kapcsolatos ismereteik is szerények voltak. Még mindig inkább a középkori fegyvereket részesítették előnyben. A löfegyvereknél fontosabb volt a hidegacél,³⁶ például a páncél, amellyel a katonák könnyen meg tudták védeni a testüket az indiánok nyilai ellen, vagy a kard, mivel gyakran került sor kézitusára.³⁷ Emiatt egyesek szerint az európaiak akkor is sikeresek lettek volna, hogyha nincsenek löfegyvereik.³⁸

Afrika és Ázsia esetében, ahol a portugálok voltak jelen, szintén hasonló körülmények álltak fent. Ezeken a területeken sem érvényesültek a katonai forradalom előnyei, főleg Ázsiában, ahol már jóval az európaiak előtt ismerték és használták a löfegyvereket. Az európaiak inkább a logisztikára és a diplomáciára helyezték

30 Lásd például: Roberts, 1967; Parker, 1988.

31 Sharman, 2019. 13., 19–21.

32 Uo. 17., 73.

33 Lee, 2011. 1–16.

34 Ormos, 2016. 21.

35 Sharman, 2019. 52–53.

36 Headrick, 2010. 7. és 14.

37 Sharman, 2019. 54.

38 Guilmartin, 1995. 299–333.

a hangsúlyt,³⁹ amire nagy szükségük is volt a rabszolga-kereskedelem miatt, ugyanis Afrika belső területeiről szerezték be a rabszolgákat a helyi urak segítségével. A portugálok Ázsiában nem kívántak nagyobb területeket elfoglalni, nem is lettek volna képesek rá; inkább a kereskedelmi lerakataikat védték az Indiai-óceánon, s ennek érdekében a helyiek segítségével még védelmi pénzeket is szedtek.

Mind az angol, mind a holland, mind pedig a francia gyarmatosításban közös vonás a spanyol–portugál gyarmatosításhoz képest, hogy az egyéni kalandorokat felváltották az úgynevezett „szuverén társaságok”. Ilyen volt az 1600-ban alapított Angol Kelet-indiai Társaság (amely később nevét Brit Kelet-indiai Társaságra módosította), az 1602-ben alapított Holland Kelet-indiai Társaság, illetve az 1664-ben létrehozott Francia Kelet-indiai Társaság. Ezek a szuverén társaságok Sharman szerint az előfutárai a nagy, modern cégeknek és intézményeknek, mivel ezek is közös részvénytulajdonlason alapultak, és kizárólag profitra törekedtek. Ezek az újkori társaságok különböző kiváltságjogokkal rendelkeztek, amelyeket az uralkodótól kaptak egy meghatározott időre. Diplomáciai kapcsolatokat létesíthettek, erődöket és településeket hozhattak létre, de mint egy szuverén állam, saját pénzt verethettek, volt bírói hatalmuk a felügyelt területeken (bűnügyi és polgári perekben is), mindemellett hittérítő munkát is végezhettek. Ők szedték be a helyiektől az adót, és szerződéseket is köthettek velük. Kiváltságaikat fegyveres erővel is megvédezhették.⁴⁰

A hollandok ugyanúgy gondolkodtak, mint a portugálok. A nagy terület-szerzések helyett inkább állomásokot hoztak létre, fejlesztettek és erősítettek a tengeri kereskedelmi útvonalak fenntartásához. A portugálokhoz hasonlóan „csupán” a kereskedelmi útvonalak fontosabb pontjain alapítottak egy-egy telepet, mint például Fokvárosnál, Galléban (Ceylon, ma Srí Lanka) vagy Indonéziában. Még akkor is vonakodtak a területszerzéstől, ha nem kellett érte megharcolniuk, hanem „csak” ajándékba kapták volna. Összefüggő gyarmati területeket Indonéziában hoztak létre, kisebb mértékben pedig Dél-Amerika északkeleti partvidékén.⁴¹ A hollandok politikája azon az egyszerű elven alapult, hogy a nagyobb terület igazgatása túl drága lenne, bár ennek ellenére, ha lassan is, de folyamatosan nőtt a Holland Kelet-indiai Társaság területe. A társaság igazgatósága (Heeren XVII) politikáját jól tükrözi a következő idézet: „Egy kereskedő helyesebben teszi, ha tehetségét megnövelve gazdag rakományokat küld Ázsiából Hollandiába, ahelyett hogy költséges területi hódításokat végez, ami sokkal inkább illik koronás főkhöz és hatalmas uralkodókhoz, mint gyarapodni vágyó kereskedőkhöz.”⁴²

Sharman a hollandok esetében szintén megjegyzi, hogy náluk sem érvényesült a technikai forradalom hatása. A seregeik nem követték az európai taktikát, és rá voltak szorulva a helyi szövetségesekre. Ugyanígy a Brit Kelet-indiai Társaság is inkább diplomáciával, mintsem erőszakkal szerzett kereskedelmi koncessziókat. A Brit Kelet-indiai Társaság háborút kezdeményezett Indiában, a Mogul Birodalom azonban könnyedén legyőzte az angolokat, végül az európaiak mindent megígér-

39 Sharman, 2019. 66., 74.

40 Uo. 84.

41 Lásd például: *Történelmi világatlasz*, 2005. 54.

42 Boxer, 1969. 95.

tek, hogy visszaállítsák a korábbi kiváltságait. Beleegyeztek abba is, hogy hatalmas bánatpénzt, jóvátételt fizetnek, valamint a Mogul Birodalomnak fizetendő adó megnövelésére is hajlandóak voltak.⁴³

A fentiek alapján a következő kérdések felvetésével vizsgálom az orosz gyarmatosítást: az orosz gyarmatosítás módszere, betelepülés és telepek létrehozása, a gyarmati lakosság ábrázolása, az oroszok mezőgazdasági és ipari tevékenysége, az oroszok és a helyi lakosság kapcsolata, valamint az orosz fejlesztések Orosz-Amerikában.

Orosz gyarmatosítás

Az oroszok amerikai jelenlétének kezdeti szakasza egészen I. Péter uralkodásának utolsó éveire nyúlik vissza. Az első és második kamcsatkai expedíció céljai között szerepelt a szárazföldi összeköttetés megtalálása Amerika és Kamcsatka között, valamint az amerikai partok mentén új területek felfedezése. Orosz-Amerika története szempontjából ugyanakkor kiemelten fontos volt azon utasítás, hogy amennyiben a helyi lakosság önként vállalja, úgy be kell szedni a jaszakot, azaz a prémadót.⁴⁴

Annak ellenére, hogy Vitus Bering és társa, Alekszej Iljics Csirikov (részben) sikerrel jártak, a második kamcsatkai expedíciót nem követte újabb, államilag támogatott felfedezőút. Sem a külpolitikai (orosz–török háborúk, orosz–svéd háború, Lengyelország körüli konfliktusok), sem a belpolitikai események (palotaforradalmak) nem tették ezt lehetővé. Állami kezdeményezések helyett csupán magánvállalkozások valósultak meg, 1781-ig összesen 76.⁴⁵ Az uralkodó nem avatkozott be a távol-keleti ügyekbe egészen addig, amíg nem stabilizálódott az ország külpolitikai helyzete. II. Katalin uralkodása időszakában jött létre az Északkeleti Társaság (1783), amely jogelődje volt a később I. Pál uralkodása alatt megalapított Oroszországi-Amerikai Társaságnak. Az 1799-ben létrehozott szervezet alapító okiratának első paragrafusában jól látszanak az orosz állam gyarmatosítási szándékának okai: új területek felfedezése, hittérítés (bár ez kevésbé lesz meghatározó), kereskedelmi kapcsolatok kialakítása Japánnal, de a legfontosabb az elfoglalt területeken a szőrmevásárlást, valamint a halászat folytatása. Ugyanilyen célként fogalmazták meg az ipar támogatását, az oroszok által elfoglalt, lakatlan területek betelepítését orosz földmunkásokkal, a helyi lakosokkal való jó kapcsolat fenntartását, továbbá a velük való kereskedést.⁴⁶

1799-től kezdve cári ukáz alapján az Oroszországi-Amerikai Társaság monopoljogot élvezett a térség irányításában, beleértve a kereskedelmet is. Alaszka területére három időszakban érkeztek oroszországiak; az első korszak 1741-től 1784-ig tartott, a második 1784-től 1830-ig, míg az utolsó 1830-tól 1845-ig. Először csak Kodiak-szigetig jutottak el. Ezt követően kezdtek el újabb és újabb területek

43 Sharman, 2019. 95–99.

44 Нарочницкий, 1984. 126.

45 Гринёв, 2009. 636–641.

46 ПСЗ 1830. XXV. 705–706.

1. ábra. Orosz-Amerika, 1860

felé haladni Alaszka partja mentén, míg végül a félsziget nyugati feléig is eljutottak (1. ábra).⁴⁷ Az Oroszországi-Amerikai Társaság elsősorban a part mentén, másodszorban a folyók mentén hozta létre különböző településeit. Ez nagyban hasonlít ahhoz a jelenséghez, amelyet Sharman említ a könyvében, hogy a nyugat-európai államok (elsősorban Anglia, Franciaország és Hollandia) 1750-ig csupán a part mentén létesítettek telephelyeket. Az oroszok, a többi európai államhoz hasonlóan, „csupán” a „tengerek urai” lettek, így el tudták kerülni a komolyabb konfliktusokat a helyi lakosokkal. Ugyanakkor az orosz–tlingit háború 1802–1805 között figyelmeztető jel volt az OAT számára, hogy a helyi lakosság képes az ellenállásra.⁴⁸

A tengerentúli gyarmatosításhoz elengedhetetlen volt, hogy az oroszok megfelelő nagyságú és erősségű flottával rendelkezzenek. Ennek érdekében már 1794-ben létrehoztak egy hajógyárat Alaszka területén. Az Oroszországi-Amerikai Társaság megalapítását követően 1806-ban Novo-Arhangelszkben, 1816-ban Fort Rossban jöttek létre hajógyárak. Utóbbi azért is kiemelendő, mert Kaliforniában nemcsak a társaság számára, hanem a helyi spanyol misszióknak is készítettek hajókat. 1825-ben mégis úgy döntöttek, hogy bezárják a kaliforniai hajógyárat és felhagynak a kereskedelmi hajók építésével. Ez azonban nem jelentette a hajógyártás teljes visszaszorulását Orosz-Amerikában: 1839-ben Novo-Arhangelszkben már gőzhajót építettek.⁴⁹ Grinyov kimutatta, hogy minden igyekezet ellenére nem az orosz, hanem a külföldön épített hajók voltak többségben a társaság flottájában. 1804-ben az összes hajó 20 százaléka volt külföldi gyártású, 1860-ban már 75 szá-

47 Генеральная карта Азиатской России и Сибири (az Ázsiai Oroszország és Szibéria általános térképe), 1860. Részlet. Forrás: Русская Америка на 1860 год.jpg - Wikimedia Commons.

48 Az orosz–tlingit háborúról részletesebben: Зорин, 2017.

49 Anichtchenko, 2013. 40–44.

zaléka.⁵⁰ Evguenia Anichtchenko adatai szerint is meghatározóak voltak a külföldi hajók: 1794–1867 között összesen 49 hajót számolt össze, melyeket orosz gyarmati területen lévő hajógyárakban készítettek az Oroszországi-Amerikai Társaság flottája számára, illetve 31 külföldi gyártású hajót. Ez azt jelenti, hogy 1794–1867 között a hajók közel 40 százaléka külföldi volt.⁵¹ A nem oroszországi gyártású hajókat három szempont miatt részesítette előnyben a társaság: jobb minőségűek (az orosz utazók, de még az OAT is többször panaszkodott az orosz hajók minőségére),⁵² tartósabbak voltak (egy angol brigget például 1825-től egészen 1855-ig használtak), és a hajók értéke is magasabb volt.⁵³

Ilyen adottságok mellett a tenger urának számító Angliához, de még a szintén gyenge birodalomnak titulált Spanyolországhoz képest is rosszabb helyzetben volt Oroszország Amerikában. Anglia képes volt arra, hogy elfoglalja vagy befolyása alá vonja a tengeri kereskedelem szempontjából kulcsfontosságú helyeket (Gibraltár, Málta, Ciprus, Egyiptom stb.). A *Galeón de Manilá*val Spanyolország biztosítani tudta kereskedelmi hajóinak biztonságát. Az orosz állam viszont kiszolgáltatott, függő helyzetben volt. Márpedig egy tengeri birodalmat nem lehet nagyrészt külföldi hajókra támaszkodva fenntartani.

Tovább gyengítette Oroszország tengerentúli birodalmának helyzetét, hogy a terület földrajzi viszonyai nem tették lehetővé jól működő mezőgazdaság kialakítását. Megpróbálták gabonát, árpat termelni, de leginkább csak kapásnövényeket tudtak.⁵⁴ A 19. századi föld körüli utazások céljai között szerepelt a megfelelő mennyiségű ellátmány szállítása a gyarmati területekre.⁵⁵ Az ilyen utazások azonban túl hosszúak és költségesek voltak, így elsősorban kereskedelem útján (például a spanyol gyarmati területekkel, később Mexikóval, igaz, itt is általában csempészet útján) tudták beszerezni a szükséges gabonát, sőt vagy marhahúst,⁵⁶ mindez azonban óriási terhet jelentett az Oroszországi-Amerikai Társaságnak.⁵⁷

Megnehezítette Alaszka gyarmatosítását az a tény is, hogy szemben Spanyolországgal vagy Angliával, ahonnan nagyobb számban települtek át önként az Újvilágba, Oroszországból Amerikába nem indult „látens hospesmozgalom”. Különböző engedményekkel megpróbálták elérni, hogy az orosz lakosság vállalkozzon az amerikai utazásra. Az orosz állam hét évre biztosított útlevelet azon állami földmunkásoknak, akik készen álltak Amerikába menni, hogy így próbálja meg

50 Grinëv, 2014. 417.

51 Anichtchenko, 2013. 43.

52 Fjodor Petrovics Litke (Friedrich Benjamin von Lütke) 1830-ban arról értekezett, hogy az oroszországi hajók „nem tartanak sokáig, vagy a fa rossz minősége miatt, vagy azért, mert nem hagyják elég ideig száradni, mielőtt felhasználják”. Anichtchenko, 2013. 42. Andrej Alekszandrovics Popov 1860-as években megjelent bírálatára az Oroszországi-Amerikai Társaság úgy válaszolt, hogy a hajóépítéshez szükséges faanyag „összehasonlíthatatlanul jobb külföldön”, ezért egy USA-ban vásárolt hajó akár 20 évet is szolgálhat, míg az orosz gyarmatokon található fenyőből készült hajó maximum hét évet. Grinëv, 2014. 417.

53 Uo. 412.

54 Bencze, 2024. 116.

55 Bencze, 2023. 518.

56 Gibson, 1978. 379.

57 Bencze, 2024. 116.

valamilyen módon vonzóbbá tenni az amerikai vállalkozást.⁵⁸ A hét év leteltével viszont vissza kellett térni (hacsak nem kérvényeztek újabb útlevelet).⁵⁹ Az életkörülmények – a nehéz munka, a hiányos étrend – nem tették népszerűvé a gyarmatot az anyaország lakosai körében. A James Gibson írásában olvasható szarkasztikus idézet jól bemutatja a helyzetet: „...innen ered egy diakónus megjegyzése: »jobb a hadseregbe menni, mint [Orosz-] Amerikába«”.⁶⁰ További problémát jelentett, hogy az Amerikába érkező orosz matrózokra különböző feladatok ellátása hárult a gyarmatokon. Kivették a részüket a mezőgazdasági munkákból, illetve az egyes ipari tevékenységekből is. Megosztott figyelmük miatt azonban nem voltak képesek egyes területeken maximális teljesítményt nyújtani.⁶¹

Nem meglepőek a kortárs statisztikai adatok. 1830-ban 531 orosz számoltak össze Orosz-Amerika területén, 1860-ban pedig alig többet 595 főnél.⁶² A stagnálást illetően fontos megjegyezni, hogy csak az anyaországból érkező utánpótlásnak köszönhetően érték el ezt a létszámot.⁶³ Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az oroszoknak feltüntetett lakosságnak csupán egy része volt orosz, sokan a birodalom különböző nemzetiségei közül származtak: ukránok, németek, finnek és svédek voltak.⁶⁴

Szembetűnő az úgynevezett kreol lakosság növekedése: 1830-ban 916 főt, míg 1860-ban már 1909 főt írtak össze.⁶⁵ Ők alkották a gyarmati területek munkásait. Idővel ők alkották egyes telepek személyzetét, részt vettek a prémvadászatban és a kereskedelemben, de ugyanúgy szolgáltak hivatalnokként vagy könyvelőként is.⁶⁶ Egyes kreolok egyenesen a fővárosba, Szentpétervárra mehetek tanulni az Oroszországi-Amerikai Társaság pénzén, cserébe viszont az egyetemi tanulmányokat követően tíz évet Orosz-Amerikában kellett szolgálniuk.⁶⁷ Emellett közvetítő szerepet játszottak az oroszok és a helyi lakosok között.⁶⁸ Jelentőségüket mutatja az is, hogy az 1821-ben megújított privilégiumokban a kreolokat orosz állampolgárnak nyilvánították.⁶⁹ A kreolok helyzetét erősítette, hogy az OAT hivatalos szolgálatában álló, úgynevezett promislennyikok (a prémvadászatot foglalkozásszerűen űzők) nagy költséggel jártak. Az OAT-nak kellett állni az útlevelük költségét, fizetni kellett a bérükön kívül az utazásukat a kontinensre, emiatt az OAT előnyben részesítette a kreolokat, valamint a helyi lakosságot.⁷⁰

58 Bencze, 2023. 516.

59 Kan, 2013. 352.

60 Gibson, 1978. 377.

61 Bencze, 2024. 181.

62 Доклад Комитета, 1863. ч. 1. 128–129.

63 Gibson, 1978. 376.

64 Bencze, 2023. 526.

65 Доклад Комитета, 1863. ч. 1. 128–129.

66 Lain, 1976. 144.

67 Федорова, 2011. 194.

68 Bencze, 2024. 109.

69 Smith-Peter, 2010. 450–451.

70 Uo. 447.

Ahogy James R. Gibson rámutatott, az oroszok két szempontból is függetek az alaszakai őslakosoktól. Egyrészt az éghajlati körülmények miatt nehezen biztosítható élelemellátás megszervezéséhez igénybe vették az aleutok, kodiakiak, tlingitek halászati, vadászati és gyűjtögetéssel kapcsolatos ismereteit. Az orosz gyarmati lakosság szinte egyetlen húsforrása az a vadhús volt, melyet az őslakosok vadásztak le, de a legfontosabb élelemforrásukat is a helyiek által kifogott halak (lazac, hering, laposhal, tőkehal) alkották.⁷¹ Másrészt a helyi lakosok nélkül szinte elképzelhetetlen lett volna, hogy a tengerentúli gyarmat megfelelő mennyiségű és minőségű szőrmehez jusson. Évente négyszer vadászatot szerveztek a helyiek részvételével,⁷² akiket „tengeri kozákoknak” neveztek.⁷³

Gyakori tévhit, amire Sharman is rámutat például a spanyol konkvisztádorok esetében, hogy az európaiak lőfegyvere, illetve harcmódora nagyban segítette az európaiakat a helyi lakosok legyőzésében.⁷⁴ Az őslakosok kezdetben valóban megijedtek az oroszok hatalmas hajóitól, illetve – miként Jurij Fjodorovics Liszjanszkij beszámolójában olvasható – amikor az oroszok tüzet nyitottak az ágyúikkal és szétlőttek egy sziklát, a tlingitek elfutottak.⁷⁵ Ez egy ideig elégnék bizonyult ahhoz, hogy elrettentsék a helyieket (megjegyzendő, hogy a tlingitek az amerikaiaknak köszönhetően már rendelkeztek puskákkal).⁷⁶ Ugyanakkor az oroszok a Kodiak-szigeten sem mertek messzire eltávolodni Novo-Arhangelszk városától, mert féltek a tlingitektől.⁷⁷ Biztonságuk érdekében – ahogyan Szibériában is – gyakran úgynevezett amanatokat (túszokat) tartottak maguknál. Az amanatok általában a törzsi vezetők rokonai voltak.⁷⁸

Annak ellenére, hogy az 1799-es alapító okirat szerint az Oroszországi-Amerikai Társaságnak segítenie kellett az ortodox egyházat a hittérítésben, az egyház és a vallás kevésbé volt meghatározó, mint például a spanyol gyarmatosítás esetében.⁷⁹ A korai évekből Gedeon hieromonach nevét érdemes megemlíteni, aki nagyban hozzájárult az alaszakai gyarmatokon lévő „iskolarendszer kialakításához”.⁸⁰ Az első szerzetesek jó része azonban 1823-ra vagy elhunyt, vagy visszatért Oroszországba. 1823–1824-ben újabb missziót küldtek Alaszkába. Az ideérkező papok között volt egy bizonyos Ivan Venyiaminov,⁸¹ akinek köszönhetően David Nordlander szerint az 1840-es évek az „orosz ortodoxia legdinamikusabb korszaka” volt Alaszkában. Venyiaminov céljai között szerepelt például, hogy különböző vallási szövegeket fordítson le az alaszakai őslakosok anyanyelvére.⁸² Érdemes azon-

71 Gibson, 1978. 370-371.

72 Bencze, 2023. 523.

73 Болховитинов, 2003. 119.

74 Anichtchenko, 2013. 5.

75 Шелихов, 2019. 49–51.

76 Phillips–Sharman, 2020. 160.

77 Лазарев, 1832. 161.

78 Гринёв, 2016. 223–224.

79 Bencze, 2023. 526.

80 Ляпунова, 1979. 220.; Федорова, 2011. 192.

81 Petrov, 2013. 69.

82 Nordlander, 1995. 20.

ban megjegyezni, hogy olyan feladatot tűzött ki ezzel, ami még a francia–spanyol jezsuita szerzeteseknek is nehézséget okozott. Az indián nyelvekben ugyanis nem voltak meg azok az elvont, filozófiai és teológiai kifejezések, amelyek használata nélkül nem lehetett lefordítani a vallásos írásokat.⁸³ Annak ellenére, hogy az ortodox egyház szerepe kevésbé volt jelentős a nyugati egyházakéhoz képest a gyarmatokon, többek között Gedeon iskolaalapítása, valamint egy bizonyos Herman szerzetes irányításával üzemeltetett árvaház⁸⁴ is jelzi az orosz egyház jelenlétét.

Lényeges kiemelni további intézmények létrejöttét is Alaszka területén, ezek jól mutatják, hogy az oroszoknak szándékukban állt a terület fejlesztése. Ilyen célokat szolgált például egy múzeum és egy könyvtár alapítása is. Utóbbiban Hlebnikov számításai szerint 1835-ben 1200 könyv állt az olvasók rendelkezésére, többek között oroszul, németül, angolul és franciául, a múzeumban pedig az oroszok alaszakai területén gyűjtött etnográfiai anyagokat őriztek.⁸⁵ Szintén a terület fejlesztéseként lehet értelmezni Matvej Ivanovics Muravjov (Orosz-Amerika kormányzója 1820–1825 között) szándékát, amikor kórházat próbált létrehozni.⁸⁶

Összegzés

Amennyiben összehasonlítjuk az oroszok, valamint a többi európai hatalom gyarmatosítási politikáját, azt láthatjuk, hogy az oroszok gyakorlatában hasonló jelenségek figyelhetők meg, mint a nyugati államok gyarmatosítása idején a 16–17. században. Az orosz gyarmatosítás, az angolhoz és a hollandhoz hasonlóan, egy szuverén társaság vezetése és irányítása alatt zajlott. Az Oroszországi-Amerikai Társaság legfontosabb feladata a prémvadászat, illetve a prémkereskedelem megszervezése és biztosítása volt, minden más tevékenységet ennek rendelték alá. A helyi lakossággal kialakított kapcsolat, az európai gyarmatosítók ellátása azt szolgálta, hogy az oroszok minél több szőrmes állatot ejtsenek el (a legfontosabbnak a vidra számított).

Az orosz gyarmatosítók először a tengerparton jelentek meg és hoztak létre településeket, azonban szemben a nyugat-európaiakkal, nem hatoltak beljebb a szárazföld belső területeibe. Nehézséget okozott nekik a megfelelő élelemellátás biztosítása, ahogyan például az angol telepeseknek az első időszakban. Az orosz gyarmatosítóknak is szükségük volt a helyiek segítségére. Az oroszok azonban – nem úgy, mint az angolok – a későbbiekben sem lettek képesek olyan színvonalú gazdálkodást megteremteni, hogy megoldódjanak az élelmezési problémák.

Az orosz gyarmatosítók a haditechnológiai fölényüket sem tudták kihasználni. A kezdeti meglepetés után, amelyet az őslakosoknak szokatlan fegyverzet okozott, a helyiek szép lassan fel tudták venni a versenyt. Erre jó példa az 1802–1805 közötti orosz–tlingit háború, amikor a tlingitek megmutatták, hogy akár egy

83 Bitterli, 1982. 144–145., 148.

84 Petrov, 2013. 70.

85 Федорова, 2011. 194.

86 Swetland Smith – Barnett, 1990. 124–125.

orosz erődtímenyt is be tudnak venni. Egyes írások még több évtizeddel a háborút követően is arról számoltak be, hogy az orosz lakosság nem mert messzire elhagyni Novo-Arhangelszk erődtímenyét. Egyébként sem sikerülhetett volna az oroszoknak az európai harcmodort előnyükre fordítani, mivel kevesen voltak (sosem nőtt számottevően az orosz lakosság létszáma, az európai lakosság számára ugyanis nem volt vonzó a távoli, ismeretlen, hideg terület), és általában nem képzett katonák érkeztek Alaszkába. A helyiekkel való békés, de legalábbis kevés összetűzéssel járó kapcsolat annak volt köszönhető, hogy egyrészt az oroszok elfogadták: szükségük van a helyiekre, másrészt egy régi, Szibériában is használt gyakorlathoz, amatok (túszok) szedéséhez folyamodtak.

Összességében, úgy vélem, az oroszok amerikai tevékenysége alapján kijelenthető, hogy az Orosz Birodalom is gyenge birodalomnak számított az alaszakai területeket illetően. Szemben Angliával vagy Franciaországgal, Oroszország nem volt képes valódi (tengerentúli) gyarmatbirodalmat létrehozni, ahol teljes befolyással rendelkezett.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadott források és szakirodalom

Агранат

1957 Агранат, Григорий Абрамович: *Зарубежный Север. Очерки природы, истории, населения и экономики районов*. Москва, 1957.

Anichtchenko

2013 Anichtchenko, Evgenia: The Fleet of the Russian-American Company. In: *Alaska Journal of Anthropology*, 11. (2013) 1–2. sz. 37–50.

Bebesi

2010 Bebesi György: Az orosz gyarmatosítás néhány elméleti kérdéséhez, és az orosz kolonizáció korai szakasza. In: *Nemzetek és birodalmak. Diószegi István 80 éves*. Szerk.: Háda Béla et al. Bp., 2010. 27–40.

Bencze

2019 Bencze András: Kirill Hlebnikov, Orosz-Amerika történésze és tisztviselője. In: *RussianStudiesHu*, 1. (2019) 4. sz. 123–147. DOI: 10.38210/rustudh.2019.1.6.

2023 Bencze András: Orosz-Amerika története. In: *Világtörténet*, 13. (45.) (2023) 4. sz. 513–532.

2024 Bencze András: *Orosz-Amerika képe az oroszországi utazók visszaemlékezései alapján I. Sándor uralkodása idején*. [PhD-disszertáció. ELTE.] Bp., 2024.

Bitterli

1982 Bitterli, Urs: „Vadak” és „civilizáltak”. Az európai-tengerentúli érintkezés szellem- és kultúrtörténete. Bp., 1982.

Болховитинов

2003 Болховитинов, Николай Н: Континентальная колонизация Сибири и морская колонизация Аляски. Сходство и различие. In: *Acta Slavica Iaponica* [Hokkaido University], 20. (2003) 109–125.

2021 *История Русской Америки (1732–1867)*. Том I. Основание Русской Америки (1732–1799). Том II. Деятельность Российско-американской компании 1799–1825. Том III. Русская Америка: от зенита к закату 1825–1867. Ред.: Болховитинов, Н. Н. Москва, 2021.

Boxer

1965 Boxer, C. R.: *The Dutch Seaborne Empire 1600–1800*. New York, 1965.

Böröcz-Sarkar

2012 Böröcz, József – Sarkar, Mahua: Colonialism. In: *The Encyclopedia of Global Studies*. Eds.: Anheier, Helmut K. – Juergensmeyer, Mark. Thousand Oaks, California, 2012. 229–234.

Dmytryshyn

1980 Dmytryshyn, Basil: Russian Expansion to the Pacific, 1570–1700. A Historiographical Review. In: *Slavic Studies* [Hokkaido], 25. (1980) 1. sz. 1–25.

Доклад Комитета

1863 *Доклад Комитета об устройстве русских американских колоний*. Ч. 1. Санкт-Петербург, 1863.

Ефимов

1947 Ефимов, А. В.: *Открытие Америки со стороны России*. Москва, 1947.

1948 Ефимов, А. В.: *Из истории русских экспедиций на Тихом океане. Первая половина XVIII века*. Москва, 1948.

Etkind

2015 Etkind, Alexander: How Russia ‘Colonized Itself’. Internal Colonization in Classical Russian Historiography. In: *International Journal for History, Culture and Modernity*, 3. (2015) 2. sz. 159–172. DOI: <http://doi.org/10.18352/hcm.481>.

Федорова

1971 Федорова, С. Г.: *Русское население Аляски и Калифорнии (конец XVIII века – 1867 г.)*. Москва, 1971.

2011 Федорова, Светлана: *Русская Америка. От первых поселений до продажи Аляски. Конец XVIII века – 1867 год*. Москва, 2011.

Gibson

1976 Gibson, James R.: Russian America in 1821. In: *Oregon Historical Quarterly*, 77. (1976) 2. sz. 174–189.

1978 Gibson, James R.: *Imperial Russia in Frontier America: The Changing Geography of Supply of Russian America, 1784–1867*. New York, 1978.

Grinëv/Гринёв

2009 Гринёв, А. В.: *Кто есть кто в истории Русской Америки*. Москва, 2009.

2010 Grinëv, Andrei V.: A Brief Survey of the Russian Historiography of Russian America of Recent Years. In: *Pacific Historical Review*, 79. (2010) 2. sz. 265–278. DOI:10.1525/phr.2010.79.2.265.

2014 Grinëv, Andrei V.: Foreign Ships in the Fleet of the Russian-American Company (1799–1867). In: *The Mariner's Mirror*, 100. (2014) 4. sz. 405–421. DOI: 10.1080/00253359.2014.962324.

2016 Гринёв, А. В.: *Аляска под крылом двуглавого орла. Российская колонизация Нового Света в контексте отечественной и мировой истории*. Москва, 2016.

2018 Grinëv, Andrei Val'terovich: *Russian Colonization of Alaska: Preconditions, Discovery, and Initial Development, 1741–1799*. Nebraska, 2018.

2020 Grinëv, Andrei Val'terovich: *Russian Colonization of Alaska: Baranov's Era, 1799–1818*. Nebraska, 2020.

2022 Grinëv, Andrei Val'terovich: *Russian Colonization of Alaska from Heyday to Sale, 1818–1867*. Nebraska, 2022.

Guilmartin

1995 Guilmartin, John F.: The Military Revolution. Origins and First Test Abroad. In: *The Military Transformation of Early Modern Europe. Readings on the Military Transformation of Early Modern Europe*. Ed.: Clifford, J. Rogers. Boulder, 1995. 299–333.

Headrick

2010 Headrick, Daniel R.: *Power over Peoples. Technology, Environments and Western Imperialism, 1400 to the Present*. Princeton, 2010.

Хлебников

1835 Хлебников, Кирилл Тимофеевич: *Жизнеописание Александра Андреевича Баранова, главного правителя российских колоний в Америке*. Санкт-Петербург, 1835.

Истомин

2005 *Россия в Калифорнии. Русские документы о колонии Росс и русско-калифорнийских связях*. I–II. Сост. и подгот.: Истомин, А. А. Москва, 2005.

2023 Истомин, Алексей Александрович: Русская Америка, Русская Калифорния и проблемы типологии колониализма. In: *Сибирские исторические исследования*, 2023. 4. sz. 21–44.

Kan

2013 Kan, Sergei: Guest Editor's Introduction: Individuals and Groups of Mixed Russian-Native Parentage in Siberia, Russian America, and Alaska. In: *Ethnohistory*, 60. (2013) 3. sz. 351–361. DOI: <https://doi.org/10.1215/00141801-2140686>.

Kljucsevszkij

1983 Kljucsevszkij, V. O.: Előadások az orosz történelemről. Második előadás. In: *Az orosz történelem egyetemessége és különössége*. Szerk.: Krausz Tamás – Szvák Gyula. Bp., 1983. 73–82.

Lain

1976 Lain, B. D.: The Decline of Russian America's Colonial Society. In: *Western Historical Quarterly*, 7. (1976) 2. sz. 143–153.

Лазарев

1832 Лазарев, А. П.: *Плавание вокруг свѣта на шлюпѣ Ладогѣ въ 1822, 1823 и 1824 годах шлюпом началчтвалѣ капитан-плѣтенантѣ Андрей Лазаревѣ нынѣ капитан 1-ого ранга Его императорского величества*. Санкт-Петербург, 1832.

Lee

2011 Lee, Wayne E.: Projecting Power in the Early Modern World: The Spanish Mode? In: *Empires and Indigenes. Intercultural Alliances, Imperial Expansion and Warfare in the Early Modern Word*. Ed.: Lee, Wayne E. New York, 2011. 1–16.

Ляпунова

1979 Ляпунова, Р. Г.: Записки иеромонаха Гедеона (1803–1807) – один из источников по истории этнографии Русской Америки. In: *Проблемы истории и этнографии Америки*. Отв. ред.: Бромлей, Ю. В. Москва, 1979. 215–229.

Mathes

1990 *La frontera ruso-mexicana. Documentos mexicanos para la historia del establecimiento ruso en California 1808–1842*. Comp., ed.: Mathes, W. Michael. México. 1990.

Нарочницкий

1984 *Исследование русских на Тихом океане в XVIII – первой половине XIX в.* Том 1. *Русские экспедиции по изучению северной части Тихого океана в первой половине XVIII в. Сборник документов*. Гл. ред.: Нарочницкий, А. Л. Москва, 1984.

Nordlander

1995 Norlander, David: Innokentii Veniaminov and the Expansion of Orthodoxy in Russian America. In: *Pacific Historical Review*, 64. (1995). 1. sz. 19–36.

Ormos

2016 Ormos Mária: *A Föld felfedezése és meghódítása*. Bp., 2016.

Parker

1988 Parker, Geoffrey: *The Military Revolution: Military Innovation and the Rise of the West, 1500–1800*. Cambridge, 1988.

Petrov

2013 Petrov, Alexander Y.: The Russian Orthodox Mission and Priest-Monk Afanasii's "Secret," 1824–1826. In: *Alaska Journal of Anthropology*, 11. (2013) 1–2. sz. 69–72.

Phillips–Sharman

2020 Phillips, Andrew – Sharman, J. C.: *Outsourcing Empire: How Company-States Made the Modern World*. Princeton, 2020.

Потехин

1859 Потехин В.: Селение Росс. Исторический очерк о селении Росс с большим количеством статистических данных. In: *Журнал мануфактур и торговли*, 1859. Том VIII. Кн. X. Отд. V. 1–42.

ПСЗ

1830 *Полное собрание законов Российской Империи с 1649 года*. Томъ XXV. 1789–1799. Санкт-Петербург, 1830.

Roberts

1967 Roberts, Michael: The Military Revolution, 1560–1660. In: Roberts, Michael: *Essays in Swedish History*. London, 1967. 195–225.

Шелихов

2019 Шелихов, Г. И.: Экспедиция Григория Шелихова и сотрудников его компании в Северную Америку. In: Шелихов, Г. И. – Давыдов, Г. И.: *Русская Америка*. Гл. ред.: Фасхутдинов, Р. М. Москва, 2019. 41–98.

Sharman

2019 Sharman, J. C.: *A gyengék birodalmai. Az európai terjeszkedés igaz története és az új világrend megteremtése*. Bp., 2019.

Smith-Peter

2010 Smith-Peter, Susan: Creating a Creole Estate in Early Nineteenth-century Russian America. In: *Cahiers du Monde Russe*, 51. (2010) 2–3. sz. 441–459. DOI: <https://doi.org/10.4000/monderusse.9198>.

Swetland Smith – Barnett

1990 *Russian America: The Forgotten Frontier*. Eds.: Swetland Smith, Barbara – Barnett, Redmond J. Tacoma, 1990.

Szálkai

2021 Szálkai Kinga: *Gyarmatosítás vagy sajátos orosz út? A kolonizáció fogalma az Orosz Birodalom kontextusában*. [Diplomamunka.] Bp., 2021.

Történelmi világtalasz

2005 *Történelmi világtalasz*. Bp., 2005.

Зорин

2017 Зорин, А. В.: *Индейская война в Русской Америке. Русско-тлинкитское противоборство*. Москва, 2017.

ANDRÁS BENCZE

RUSSIAN EMPIRE – A WEAK EMPIRE?

RUSSIAN COLONIALISM IN NORTH AMERICA

In an earlier work, J. C. Sharman attempted to demonstrate that European states had long played a subordinate role in colonial territories compared to local empires. In this paper, Sharman's theories on colonialism are used to portray Russian America and the colonial policies of the Russians in the Americas. The paper seeks to examine whether Russia was also a 'weak empire,' at least within Sharman's interpretive framework. To do this, a brief historiographical overview of Russian America and Russian colonialism will first be presented. Then, three concepts will be introduced to provide the theoretical background for the study: a general overview of colonialism, a typology of colonialism, and the place of Russian America in this typology, and Sharman's work. This will be followed by a discussion of Russian colonial policy based on the theories presented in part two. Many similarities and differences can be found between Russian colonialism and that of Western European states, but it appears that the Russian Empire was indeed a weak empire in the Americas, similar to the Anglo-Spanish-French Empire until the mid-18th century.

CONTENTS

Paradigm Shift in Hungarian Historiography – the Present of Colonialism Studies (Krisztián Csaplár-Degovics)	1
<i>Studies</i>	
András Bencze: Russian Empire – a Weak Empire? Russian Colonialism in North America	5
Zoltán Hopka: Colonial Aspirations of the Austro–Hungarian Empire	23
Janka Júlia Csepregi: Modernization or Colonization? Interpretations of the Austro–Hungarian Settlement Policy in Bosnia-Herzegovina	41
Clemens Wirleitner: Import of Chinese Coolies into the Habsburg Monarchy: Discourses and Cases	69
Ádám Tibor Balogh: Immigration and Colonisation in the Republic of the United States of Brazil: In the Light of the Report of the Austrian Ministry of Commerce for the Year 1910	83
Krisztián Csaplár-Degovics: A Colonial Hunter from the Socialist Hungary: Discovering East Africa during the Cold War	113
<i>Workshop</i>	
Dániel Gazdik: The Erzurum Vilayet at the End of the 19 th Century: A Borderland in Russian Geopolitical and Intellectual Thought	149
<i>Book Reviews</i>	
The Geography of Serbia (Gábor Demeter)	161
Atlas of Wars in the Early Modern Period: 16 th –18 th Centuries (Béla Nagy)	165
Great Battles in Portuguese History (Gábor Gregosits)	168

Ára: 900 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszáma: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2025. évi megjelentetését a Nemzeti Kulturális Alap
és a Magyar Tudományos Akadémia támogatja.

Nemzeti
Kulturális
Alap

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN**

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET